

LEVÝ ZA OCEÁNEM

Recenze monotematického čísla časopisu *Mutatis Mutandis* 2016, 9 (2) “*The Art of translation*”: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología

Koncepce a teorie Jiřího Levého (1926–1967), zakladatele české translologie, jsou v posledních letech hojně recipovány akademickou obcí v zahraničí, kde rezonují čím dál častěji. Důkazem budiž i loňské vydání monotematického čísla latinskoamerického translologického časopisu *Mutatis Mutandis* (rok 2016, svazek 9, č. 2) nesoucího název “*The Art of translation*”: Jiří Levý (1926–1967) y la otra historia de la Traductología.

Zmíněné číslo vyšlo péčí profesorky Jany Králové z Ústavu translologie FF UK, která projekt přiblížila laické i odborné veřejnosti mj. v rámci prezentace pořádané pražským Institutem Cervantes (13. 12. 2016). Spolueditorkami byly Martha Lucía Pulido Correa, vedoucí Výzkumné translologické skupiny na kolumbijské Universidad de Antioquia, v jejíž gesci tento impaktovaný časopis vychází, a Paula Andrea Montoya působící tamtéž. Do čísla, které je dle úvodních slov posledně jmenované bráno jako „hold vzdávaný akademické činnosti českého translologa“ a čítá přes dvě stě padesát stran, přispěli vědečtí pracovníci jak z tuzemských, tak zahraničních vysokých škol (Brazílie, Kolumbie, Španělsko a Ukrajina).

Jedním z velkých témat je pojetí překladu jako rozhodovacího procesu, kteroužto myšlenku jako vůbec první formuloval Levý v roce 1967 (*Translation as a Decision Process*). Možný způsob, jak na překlad nahlížet optikou této koncepce, předkládá studie Vandy Obdržákové „Translation as a decision-making process: an application of the model proposed by Jiří Levý to translation into a non-mother tongue“, v níž jsou analyzována data získaná z probíhajícího výzkumného projektu *Směr překladu: kvalitativní a sociologická hlediska*. Levého delimitativní a selektivní instrukce jsou aplikovány na neliterární texty z běžné překladatelské praxe, přičemž na překladatelovu volbu konečného řešení je nahlíženo v rovině stylistické, lexikální, syntaktické a pragmatické. Důležitým srovnávacím kritériem je směr překladu a odbornost či zkušenost překladatele (profesionál versus student). Jedním ze zajímavých zjištění je skutečnost, že i při překladu z mateřského jazyka nelze opomenout první ze tří fází překladatelského procesu dle Levého, tj. „porozumění zdrojovému textu“, které má na výslednou kvalitu překladu mnohem větší vliv, než by se dalo předpokládat.

O tom, že možnosti volby týkající se pořádku slov nejsou při překladu do jazyka s tzv. volným slovosledem libovolné či neomezené, pojednává práce Miroslavy Aurové „La perspectiva funcional de la oración en la traducción: paradigmas e instrucciones selectivas“. Na výsledcích analýzy španělských textů přeložených do češtiny je aplikováním Levého delimitativních a selektivních instrukcí demonstrováno, že jakkoli se překladatelův manévrovací prostor jeví na první pohled jako velmi široký, je vždy odvislý od požadavků aktuálního větného členění, tj. od způsobu, jakým se překladatel rozhodne danou výpověď interpretovat, potažmo podat.

Z jiného úhlu pohledu se rozmanitostí možných řešení, z nichž překladatel nakonec volí jedno konečné, zabývá studie Petra Čermáka „La traducción como proceso de decisiones: su reflejo en los corpus paralelos“. Na příkladu paralelního korpusu InterCorp, vytvářeného v rámci akademického projektu na FF UK coby součást Českého národního

korpusu, jsou na konkrétních ukázkových textech prezentovány možnosti jeho využití pro zkoumání překladatelského procesu. Ačkoli z pohledu korpusové lingvistiky jsou těžištěm spíše konkrétní lingvistické jevy než překlad jako celek, paralelní korpus sdílí Levého důraz kladený na osobu překladatele. Jeho jméno je důležitým parametrem tohoto užitečného nástroje, s jehož pomocí lze v ideálním případě (týž text přeložený více překladateli) provádět analýzu a srovnáním jednotlivých řešení vysledovat osobnost překladatele a její vliv na výsledný text.

Skutečnost, že překladatel volí z nabízených či dostupných možností nejen při překladu jako takovém, ale již před jeho zahájením tím, že „primární rozhodnutí je samozřejmě volba díla pro překlad“, je úhelným kamenem práce Jovanky Šotolové „La littérature française à travers ses traductions tchèques au cours des 25 dernières années“. Analýzou rozsáhlého bibliografického korpusu francouzsky psaných děl, která byla do češtiny přeložena v letech 1990–2015, se snaží charakterizovat český knižní trh i čtenářskou obec. Nakladatelé se namnoze orientují na osvědčené autory či tituly, čímž ve výsledku dochází k pokřivení podávaného obrazu o francouzské literární tvorbě, jejíž celková – mnohem pestřejší – produkce zůstává českému čtenáři skryta. Přesto (anebo právě proto) zastává při recepci cizí literatury nezastupitelnou roli překladatel, který je v Levého koncepci vnímán coby nedílný, aktivní článek překladatelského procesu.

Další z řady Levého tezí, na něž se v časopise často odkazuje, je koncept dvojí povahy překladu. Ten je přítomen i ve studii Marie Molchan „Metodología para el análisis traductológico de grandes corpus de textos literarios“, která se zabývá metodologií analýzy korpusového materiálu a jejímž záměrem je představit univerzální model pro analýzu kvality překladu a jeho hodnocení. Autorkou navrhovaný model, který byl základem její doktorské práce zkoumající překlad Hrabalových děl do ruštiny, je syntézou rozličných pojetí západních, ruských, slovenských i českých teoretiků překladu, přičemž z Levého postulátů promlouvá do výsledné formulace tezí mj. právě jeho koncept dvojí normy a požadavek nahlížet na dílo v kontextu domácí (cílové) literatury a dobových měřítek.

Překlad Hrabalových textů slouží jako základ rovněž Jitce Zehnalové. Ve studii „Literary Style and Its Transfer in Translation: Bohumil Hrabal in English“ zkoumá otázku přenosu autorského stylu jednak s využitím sémiotického modelu vycházejícího z tradice českého strukturalismu, jednak s odkazem na Levého. Na příkladu srovnání práce dvou anglických překladatelů a jejich odlišného způsobu nakládání s Hrabalovým volným tokem řeči je zřejmé rozdílné pojetí překladu ve smyslu jeho funkce, čímž se opět dostáváme k Levého dichotomii normy reprodukční a normy uměleckosti.

Funkčnost překladu v cílové kultuře je předmětem studie Simony Kolmanové „Notes on the theory and practice of translation in Central-Europe: The confrontation of translation approaches in the Czech and Hungarian translations of *The Raven* by Edgar Allan Poe and its position in the Czech and Hungarian literary context“. Srovnáním více než dvacítky verzí Poeovy básně ilustruje proměny, jaké doznalo postavení překladu v cílové kultuře, potažmo jeho úloha při utváření přijímací literatury. Práce mj. poukazuje na skutečnost, že Levého překladatelský přístup je patrný i u maďarských překladů, což nepřímou dokládá pronikání vlivu českého translátologa na tamní překladatele.

Funkčnost cílového textu je jednou, nikoli však jedinou koncepcí Jiřího Levého, kterou v souvislosti s překladem filozofických textů zmiňuje Tito Lívio Cruz Romão. Ve svých

„Considerações sobre a tradução brasileira de Die Idee des Guten zwischen Plato und Aristoteles de Hans-Georg Gadamer à luz de preceitos teóricos de Jiří Levý“ tak například navrhuje, aby v případech, kdy z hlediska funkční ekvivalence neexistuje uspokojivé překladatelské řešení, bylo k dosažení požadovaného záměru užito mj. strategie poznámek pod čarou.

Hledisko překladatelova záměru, tj. jím zamýšleného efektu, který má cílový text vyvolat u čtenáře, je obsaženo v práci Giovanni Nanci „La critica della traduzione di Jiří Levý in relazione al modello analítico di Lance Hewson“. V ní je Levý připomenut jako průkopník zohledňování sociologického kontextu coby integrálního parametru pro hodnocení překladu. V návaznosti na jeho pojetí kritiky překladu je představena Hewsonova metoda kritické analýzy, v níž je pro hodnocení kvality překladu zásadním faktorem styl.

Estetickým rozměrem překladu a jeho posuzováním se ve svém článku „La reivindicación de la autobiografía de artista como género literario, basada en los problemas estéticos del Arte de la Traducción de Jiří Levý“ zabývá Pilar Martino Alba. Problematiku uměleckého překladu knih psaných samotnými umělci přibližuje na autobiografických výtvarníků Oskara Kokoschky a Georga Grosze a jejich převodech do španělštiny, přičemž ve shodě s Levým zdůrazňuje roli překladatele. Ten je nejen čtenářem, ale též interpretem originálu a zároveň i tvůrcem svěbytného díla tvořícího součást literárního polysystému cílové kultury, která determinuje vnímání, a tudíž i výsledný přenos estetické složky originálu.

Díky studii Iryny Odrekivské „Anti-illusionist Trend in Drama Translation: Re-framing Jiří Levý's Concept“ nezůstává stranou ani Levého pojetí překladu dramatických textů a jeho hlavní principy. Autorka odkazuje na jeho analogii mezi překladem a inscenací divadelní hry, kdy v obou případech jde vždy nutně o interpretaci textu originálu. Na základě výše uvedeného pak proti sobě Levý staví dva odlišné způsoby, jak přistupovat k překladu dramatických textů: jím prosazovanou metodu iluzionistickou, dle níž má překlad vypadat jako skutečnost, a její antiiluzionistický protipól. Na pozadí tohoto rozdělení představuje autorka článku antiiluzionistické tendence v ukrajinské tradici překládání dramatu, které definuje jako záměr přimět diváka nikoli ke ztotožnění se s postavou, nýbrž k jeho vlastní sebereflexi.

Ve svém pojednání „A Fala: dimensión sociolingüística en las traducciones a una lingua minorizada“ Miroslav Valeš objasňuje problematiku překládání do minoritního jazyka fala užívaného v údolí Jálama ve španělsko-portugalském pohraničí (severozápadní výběžek provincie Cáceres). Připomíná Levým zdůrazňovanou roli, kterou překlad sehrává při formování domácí, tj. cílové literatury, a také jeho význam pro životnost cílového jazyka jako takového. Zvýšený zájem o jazyk fala má dopad na vzrůstající počet realizovaných (či zamýšlených) překladů do tohoto jazyka. Tuto skutečnost autor připodobňuje ke vzrůstajícímu zájmu o Jiřího Levého, jehož některé práce se v posledních letech dočkaly překladů do řady světových jazyků.

Nicméně i přes to, že se český translátolog těší ve světě čím dál větší pozornosti, širší akademická obec v zahraničí se s ním mnohdy ještě stále seznamuje, a tak je nutno jeho osobu i dílo nadále představovat a uvádět do kontextu. Toho je dosaženo na pozadí úvodní studie Jany Králové a Tomáše Svobody „Jiří Levý en el contexto de la investigación de la época y en la actualidad“, která stručně charakterizuje nejznámější díla (*České theorie překladu, Umění překladu, Bude literární věda exaktní vědou?*) a předkládá jejich

domáci i mezinárodní recepci. Vedle konstatování, že Levého dílo je pozoruhodné nejen po stránce akademické, ale i s ohledem na skutečnost, že jeho tvůrce dokázal odolávat ideologickým vlivům a tlaku doby, v níž ho sepisoval, poukazují autoři na to, že zájem odborníků vzbuzuje dodnes.

Širší kontext a zároveň cestu k hlubšímu porozumění základům Levého východisek přináší Martha Lucía Pulido Correa recenzí knihy *Signo, función y valor. Estética y semiótica del arte de Jan Mukařovský*. Antologie Mukařovského textů, které do španělštiny přeložila a ve spolupráci s Emilem Volkem uspořádala Jarmila Jandová, vyšla roku 2000 v Bogotě v nakladatelství Plaza & Janes Editores Colombia. Sekci věnovanou recenzím doplňuje Petr Puffer posudkem monografie *Educación y cultura en época de los reyes católicos*¹, koordinovanou Montserrat León Guerrero, a Daniel Gallego Hernández zhodnocením knihy *La interpretación: entre didáctica y profesión. Panorama actual y perspectivas de futuro*², jejímž editorem byl Miguel Tolosa Iguualada.

Ačkoli struktura publikace a omezený prostor nedovolily obsáhnout dílo Jiřího Levého v celé jeho šíři, výběrem a zaměřením textů se editorům podařilo přiblížit koncepcce, které svou přitažlivostí a nadčasovostí budí z hlediska dnešní translatologie největší pozornost. Význam osobnosti překladatele, pojetí překladu jako komunikačního procesu, dvojí povaha překladu a z ní vyplývající dvojí norma jsou navíc nahlíženy z mnoha rozličných úhlů pohledu, čímž jednotlivé studie dokládají obecnou platnost Levého myšlenek, jakož i široké možnosti jejich uplatnění na poli současné translatologie.

Číslo uveřejněné u příležitosti výročí Levého nedožitých 90. narozenin je zároveň smutnou připomínkou padesáti let, která uplynula od předčasného skonu této významné postavy (nejen) české translatologie. Třebaže dílo košického rodáka, psané minoritním, slovanským jazykem, zůstávalo v zahraničí dlouhá léta přehlíženo, dnes se zcela po zásluze těší velké pozornosti, na čemž mají svůj podíl rovněž naši kolegové. I díky nim lze s potěšením konstatovat, že v moderním translatologickém diskurzu je odkaz Levého stále živý.

Michal Brabec

<https://doi.org/10.14712/24646830.2018.25>

¹ León Guerrero, Montserrat (2015) *Educación y cultura en época de los reyes católicos*, Valladolid: Gráficas Germinal.

² Tolosa Iguualada, Miguel (2014) *La interpretación: entre didáctica y profesión. Panorama actual y perspectivas de futuro*, Granada: Editorial Comares.